

УДК

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.2.2>

Ю. П. ГОРБЛЯНСЬКИЙ

*провідний фахівець Інституту франкознавства,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна
Електронна пошта: skelia@ua.fm*

ЗАГРЕБСЬКЕ ВІДРЯДЖЕННЯ ІВАНА ОСТАПИКА: ПЕДАГОГІЧНІ РІШЕННЯ ТА НАУКОВІ ПОШУКИ

У статті наголошено, що культурні та літературні контакти між слов'янськими народами, на жаль, тривалий час здебільшого були спорадичними, а знання про них фрагментарними. Статистика свідчить, що співпраця хорватського й українського народів, а отже й українсько-хорватські міжкультурні та політичні зв'язки, мають не надто рясну бібліографію та подієвість, що зумовлено, зокрема, історико-політичними та культурними обставинами становлення обох народів і культур. Значний внесок у розвиток українсько-хорватських політичних і культурних зв'язків зробила львівська школа хорватистики. Автор зосереджує увагу на одному важливому, але призабутому епізоді українсько-хорватських культурних відносин – науково-педагогічної діяльності викладача Львівського університету доцента Івана Остапика під час річного відрядження до Загребського університету в 1988–1989 н. р. У фокусі уваги – його винахідливі педагогічні рішення та наукова активність – пошук брошури Максима Богдановича «Білоруське відродження», листів Лесі Українки до київської подруги Мані Биковської (в одруженні – Беляєвої), дослідницьких матеріалів про білорусько-українські, литовсько-українські міжкультурні зв'язки тощо. Стаття майже повністю написана на основі супровідних відрядних документів та епістолярію з приватного (домашнього) архіву львівського педагога й науковця, якими люб'язно дозволила користуватися його дружина.

Ключові слова: Іван Остапик, Львівський університет, Загребський університет, відрядження, співпраця, педагогічні рішення, наукові пошуки, міжкультурні зв'язки, Загребська школа структуралізму, листування.

*Стіймо поруч якнайкревні,
Як одна душа!*

П. Грабовський. На прощання

«Одна із найцікавіших сторінок новочасної історії літератури – се виявлення міжнародних духових взаємин між народами, про яких політичні взаємини історія не знає нічого або майже нічого...» [Франко, 1982 : 137] – писав у статті «До історії чесько-руських взаємин» І. Франко. На жаль, культурні й літературні контакти між українським та іншими слов'янськими народами здебільшого були спорадичними, а наші знання про них украй фрагментарними, що зумовлює загальну непривабливу перспективу.

Отож почну свій виклад із промовистої статистики: співпраця хорватського й українського народів, а отже й українсько-хорватські міжкультурні та політичні зв'язки майже до кінця ХХ ст. мають не надто рясну бібліографію та подієвість, позаяк так склалися історико-політичні та культурні обставини становлення обох народів і культур (українська – у сфері постійного тиску, виживання

та впливів російської, польської чи австрійсько-німецької державних формацій, хорватська – в опікунчому контексті австро-угорської, сербської культури та потужних москвофільських віянь). Мабуть, саме тому, як вичитуємо у четвертому томі академічного 5-томного дослідження «Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті: літератури країн Центральної і Південно-Східної Європи на Україні...» (виходив у світ наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років), бібліографічний опис хорватсько-українських літературних зв'язків помістився всього на 5-ти сторінках видання, де занотовано лише 59 позицій літературознавчих, літературно-критичних і перекладних українсько-хорватських контактів [Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті: літератури країн Центральної і Південно-Східної Європи на Україні, 1991]. Звісно, ті контакти, судячи з не надто багатого переліку, відбувалися переважно вряди-годи, несистемно і зазви-

чай між окремими представниками народів (як, скажімо, Ватрослав Ягич – Іван Франко чи Микола Сумцов). Тому видаються щасливим винятком у згаданому переліку порівняльно-типологічні зближення творчості Тараса Шевченка з Августом Харамбашичем і С. Кранькевичем (статті Луки Луціва, М. Базилівського, І. Ющука), «Марко Вовчок у сербів та хорватів» Г. Зленка, критико-літературознавче осмислення проблем «Юрій Крижанич і Україна», творчості Володимира Назора (статті В. Колос, Є. Пашенка). Особливо впадає в око як подиву гідний вагомий штрих у розвитку українсько-хорватських культурно-літературних зв'язків стаття відомого українського письменника, критика й педагога доби модерну (у радянський час дещо відсунутого на периферію української літературної історії) Осипа Маковея «Причинки до джерел Гундуличевого «Османа» (опублікував Осип Криль 1967 р. у збірнику «Слов'янське літературознавство і фольклористика», вип. 3). Дещо багатший перекладний доробок українців із хорватської (були спроби антологічних видань і творів або книжок вибраного окремих письменників – І. Гундулича, М. Крлежи, Ф. Мажуранича, В. Назора, П. Прерадовича, А. Харамбашича та ін.; переспівували та перекладали хорватів Павло Грабовський, Осип Шпитько, Максим Рильський, Павло Засенко, А. Лисенко, Захар Гончарук, Віктор Кордун). Словом, хоч хорвати та українці – брати-слов'яни, але щось не надто цікавилися по-справжньому один одним і переважно через домінуючі сусідні культури – російську й сербську. Напрошується висновок: тоталітаризм політичний «господарював» і в культурній, духовно-мистецькій і науковій стихії: останні два століття інтелектуалів наче змушували цікавитися тими народами й культурними традиціями, які перебувають в авангарді світових подій, або, якщо висловитися точніше, народи-гегемони надиктовували людству осягати й осмислювати передусім їхню державо- та культуротворче становлення, полишаючи в затінку чи й цілковито ігноруючи не менш цікаві й неповторні державницькі традиції та культурно-ментальні світи інших, підневільних, народів, у тому числі українського й хорват-

ського¹. Хорватам із сербами поталанило все-таки, мабуть, більше, ніж українцям у Російській імперії: нам неодноразово забороняли послуговатися рідною мовою в публічному житті (коли і де завгодно), а, перекинувши назву «Русь», «руський», на інший наш етнонім «Україна», «український» наклали вето чи ігнорували, наполегливо нав'язуючи нам сконструйовані фальшиві окреслення із виразно принизливим акцентом – «Малоросія», «малорос», «малоросійський» тощо.

Як слушно стверджував один із провідних сучасних дослідників українсько-хорватських культурних взаємин Євген Пашенко, хорватська україністика започаткована у першій половині ХХ ст., проте найбільше поживалася з 1940-х років – «завдяки діяльності української інтелігенції, що прибувала до Хорватії з Галичини, налагоджувала зв'язки з хорватськими культурними центрами, створювала відгалуження львівської «Просвіти», коли в Хорватії «почали з'являтися книжкові видання перекладів Василя Стефаника, Уласа Самчука, представників класики, тематичні видання про Україну». «У Загребі, – наголошував науковець, – завдяки зусиллям хорватських та українських інтелектуалів, почала викладатися україністика. Це був ентузіазм патріотичної молоді, яка сподівалася втілити ідеї незалежності, вбачаючи спорідненість прагнень України й Хорватії, що вело до дружньої взаємності. Більшість із них намагалася уникати співробітництва з націонал-екстремістами, хоча були й такі, що вірили новим режимам. Трагедія одних і других

¹ Промовистою є, зокрема, ситуація зі ставленням в радянській Україні до знакових представників словацького народу – маю на увазі одного з найбільших літературознавців-компаративістів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. словака Діоніза Дюришина, із яким свого часу також налагодив спочатку епістолярний, а згодом і безпосередній контакт І. Остапик (зберігся лист словака до львів'янина від 10.04.1988, в якому він пропонує зустрітися в Москві під час його відрядження до Інституту сходознавства АН СРСР для обговорення цікавих для них обох проблем, мабуть, порівняльно-літературознавчої контактології: «Якщо Ви маєте час і справи в Москві, прошу Вас, приїжджайте. Ми маємо змогу зустрітися і проговорити форми взаємної співпраці. Разом обговоримо Вашу тему, терміни, обсяг статті та ін.»). Так-от, про цього видатного науковця нема окремої, бодай лаконічної, словникової статті у 5-томній «Українській літературній енциклопедії» (з якої, як відомо, реалізовано лише три томи: Т. 1 – 1988, Т. 2 – 1990, Т. 3 – 1995), тоді як його книга «Теорія порівняльного вивчення літератури» вийшла друком у Москві ще 1979 р., мала значний науковий резонанс і, звичайно, чималий індекс цитування. Отож маємо виразний приклад міжслов'янських «братніх» (!) зв'язків.

була в тому, що ідеали національної незалежності вони сподівалися втілити за умов двох тоталітарних режимів – нацистського і радянського. У стратегіях одного й другого не було місця для незалежності слов'янських народів, що найбільше підтверджувало ставлення обох режимів до України» [Пашенко].

З 1945 р., по закінченні Другої світової війни, коли в Югославії запанував комуністичний режим і в тісній співпраці радянської та югославської спецслужб «розгорнулися репресії проти хорватської інтелігенції, включаючи й представників української еміграції», розпочалися переслідування діячів церкви, студентства, а також науковців і творців культури. «Була знищена започаткована україністика, – скрушно констатував Є. Пашенко, – і на зміну їй загаданим потоком полилася радянська література, де своїм сегментом була присутня й українська» [Пашенко].

Суттєво, щоправда, змінилася ситуація після конфлікту Тіто та Сталіна в 1948 р., що зумовило своєрідну переорієнтацію з початку 1950-х років культур народів Югославії на західноєвропейську традицію, коли в Загребі «навколо часопису «*Krugovi*» створилася група письменників модерністичного спрямування» (Є. Пашенко). Знаковими постатями у хорватській україніці другої половини ХХ ст. стали Александар Флакер і Антіца Менац, з ініціативи яких з 1964 р. на славістичному відділенні філософського факультету Загребського університету почали викладати українську мову. Завдяки створеному в Загребі осередку україністики, зазначає Є. Пашенко, «покоління хорватської молоді слухали українське слово, дізнавалися про Україну, їздили туди на практику»: із радянської України запрошували університетських викладачів-філологів, зокрема: Аллу Коваль, Анатолія Погрібного, Євгена Пашенка – з Києва, Олександра Юрченка, Раїсу Тростинську – з Харкова, Володимира Дроздовського, Анну Рудницьку – з Одеси та Івана Остапика – зі Львова) [Пашенко].

Зрозуміло, після проголошення державного суверенітету України (1991) та Хорватії (1991) політична й культурна співпраця між обома націями значно пожвавилася. Як відомо, Хорватія одна з перших визнала Україну, а Україна була першою країною-членом ООН, що

відразу ж після референдуму, 11 грудня 1991 року, визнала Республіку Хорватію як суверенну державу. («На знак подяки одна з авеню в Загребі носить ім'я України, поруч з іншими країнами, що серед перших визнали хорватську незалежність» [Пашенко], – читаємо в Є. Пашенка. Принагідно відзначимо, що й у Львові є вулиця Хорватська).

Значний внесок у розвиток українсько-хорватських політичних і культурних зв'язків зробила за останні два десятиліття і *львівська школа хорватистики*, про що, зосібна, засвідчила конференція «Хорватистика у Львівському національному університеті імені Івана Франка: 20 років», яка відбулася 19-20 квітня 2018 р. [Матеріали конференції, 2018] У цій статті, яка постала на основі виступу під час цієї конференції, зосереджу увагу на одному важливому, але, вочевидь, призабутому епізоді в налагодженні та інтенсифікації українсько-хорватських культурних відносин – наукової та педагогічної діяльності викладача Львівського університету доцента Івана Остапика під час 10-місячного відрядження до Загребського університету (як зауважено вище, про нього принагідно згадав Є. Пашенко у загальному переліку гостей викладачів із України в Загребському університеті).

Україніст, знакова постать науково-педагогічного процесу 1980-х – початку 2000-х років у Львівському університеті, Іван Остапик у науково-педагогічному відрядженні у статусі викладача української мови на славістичному відділенні Загребського університету (тоді ще в Соціалістичній Федеративній Республіці Югославії) перебував у 1988–1989 навчальному році. Як на той час, за умов радянського комуністичного режиму, факт виїзду викладача-науковця за кордон, навіть у поближчі (зокрема й «соціалістичного табору») держави, викликало неймовірні позаздрини колег і – незменш – друзів. Тож можемо констатувати, що львівському педагогові і науковцеві, навіть з огляду на «перебудовний» час, таки добряче пощастило прорватися у ширший світ – поза межі залізної завіси радянського режиму.

Як довідуємося з енциклопедичної мікрохарактеристики Галини Василькевич, І. Остапик пробував себе в багатьох творчо-наукових амплуа – літературознавця, мовознавця, фоль-

клориста, етнографа, сходознавця, перекладача. У фокусі його наукових зацікавлень були, зокрема, історія української літератури, українсько-білоруські та українсько-литовські літературні зв'язки, історія української фольклористики (зокрема фольклористична діяльність Івана Франка, Лесі Українки, Василя Пачовського, Михайла Грушевського Адама Фішера) та теорія усної словесності. Тут зазначено і про те, що науковець викладав українську мову в Загребському університеті, «вільно володів пол.[бською], нім.[ецькою], лит.[овською] і хорват.[ською] мовами, знавець сх.[ідних] мов...» [Василькевич, 2014 : 232]. На жаль, будучи справжнім ерудитом і за кожної нагоди демонструючи нестандартний погляд на різноманітні естетичні, культурологічні та лінгвістичні феномени, читаючи свої напрохуд змістовні лекції з дисциплін «Вступ до літературознавства», «Українська усна народнопоетична творчість», «Література народів СРСР» тощо, залишив порівняно незначну творчу спадщину – кандидатську дисертацію, більш як 35 наукових і публіцистичних праць, «Хрестоматію українського фольклору» (у рукопису), значний корпус записів уснопоетичних текстів, звичаєвості та епістолярію.

Для цієї статті фактологію про науково-педагогічну діяльність Івана Остапика, про «сліди» зацікавлення хорватською мовою, культурою й інші дослідницькі «сюжети» під час 10-місячного відрядження вченого-україніста до Загребського університету переважно черпаю зі збережених супровідних документів, із приватного й наукового листування, а інколи й із його наукового доробку і мемуарних імпресій рідних, друзів, колег.

Перш ніж окреслити головні наукові і педагогічні зацікавлення Івана Остапика, одного з піонерів україністики в Загребському університеті, зауважу, що відрядження на хорватську землю мало значний світоглядний вплив на науковця, який, як я безпосередньо пам'ятаю зі своїх студентських часів і як згадують у мемуарних дописах рідні та друзі, повернувся до Львова окрилений, сповнений евристично-наукової енергії та вирізнявся у середовищі львівських викладачів-україністів початку 1990-х років яскравим інтелектуалізмом, нестандартністю мислення та неповторним педагогічним шар-

мом. Мабуть, не буде пересадом, якщо скажу, що Іван Остапик як педагог у 1990-х роках мав чи не найвищий рейтинг у студентства, користувався великою повагою й був безсумнівним авторитетом для колег.

Із Хорватії науковець привіз чималу колекцію книг, зокрема, словники, історико-літературознавчі та теоретичні довідкові видання, якими залюбки ділився із колегами та студентською молоддю. Він дуже тішився, що в його книгах, які він приніс на нову, щойно створену кафедру української фольклористики, щось запозв'язливо вчитують-вишукують «молоді духи» (за промовистим окресленням І. Франка, яке спопуляризував частим уживанням, видатний україніст ХХ – початку ХХІ ст., знакова постать львівського філологічного середовища професор Іван Денисюк). До речі, І. Остапик дуже любляв смакувати (чи, точніше, шикувати) згадками про своє перебування на хорватській землі, про викладання в Загребському університеті, про Загребську школу структуралізму тощо. Пригадую, як наполегливо рекомендував молоді і колегам-науковцям, щоби вчитувалися в естетико-літературознавчий компендій (словник) хорватських літературознавців-теоретиків й училися в них системно-структурної аналітики художньої текстури.

Звісно, для пострадянського простору натовді, початок 1990-х років, структуралізм видавався останнім словом у світовій літературознавчій парадигмі. Зрештою, тогочасний студент не смів заперечувати авторитетного слова наставника. Проте якщо б ми мали змогу й справжню наукову запозв'язливість, то й тоді віднайшли би чимало аналітико-критичних відгуків про численні здобутки й недоліки структурального літературознавства. Скажімо, у книзі «Енергія помиляння. Книга про сюжет» («Енергія заблуждення. Книга о сюжете») один із чільних російських філологів-формалістів Віктор Шкловський аж двічі у звичній для нього імпресіоністично-хаотичній манері зауважує: «Я тепер підкреслюю те, що буду говорити про прозу тому, що сам, на жаль, не працював з віршем. Те вагоме («то многое»), що зробили структуралісти, відоме мені, *проте я бачу багато термінології, вочевидь удалої, у всякому разі, точної, але не знаю, як підійти по ступенях цієї термінології до суті твору.*

Структуралізм захопився обкладинкою. Треба сказати точніше. Структуралісти займаються пакуванням предмета, а не самим предметом» [Шкловський, 1981]. Через якісь тридцять із вершком сторінок російський науковець і письменник додає: «Люди тепер захопилися термінами; така кількість нових термінів, що цього не вивчити, будучи навіть молодою людиною, під час відпустки. [...] Знову скажу: *Те багато, що зробили структуралісти, мені відоме, але бачу багато термінології, можливо удалий, проте не знаю, як підійти по ступенях цієї термінології до суті твору* (письмівка тут і вище моя. – Ю.Г.). Склалося враження, що структуралізм почав аналіз вірша («стиха») на льодяній брилі («льдине»); брила була побіля берега, потім брилу віднесло вітром у море, і люди не знають, плакати чи кричати, чи задовольнитися тим, що все ось так вийшло: вони на шляху» [Шкловський, 1981]. Дещо більше конкретизує спонтанний жест В. Шкловського ґрунтовний аналіз структуралізму Ю. Коваліва: «... Важливим у С. [структуралізмі] є поєднання мовознавства з семіотикою, вивчення принципів означування, яке здійснювали французькі дослідники 50–60-х ХХ ст., що аналізували неусвідомлені структурні відношення тогочасної культури. [...] Аналізуючи розмаїтті перекодування прийомів насолоди текстом, Р. Барт намагався запровадити методологію С. в художню літературу. Однак формувати концепцію С. на теренах письменства значно раніше почали представники формальної школи, зокрема Ю. Тиньянов, який запровадив поняття «С.» у літературознавчий обіг, В. Пропп («Морфологія казки», 1928), що порівнював текстові втілення казкового сюжету з інваріантом. Були окреслені настанови вивчення конструктивних складників поетичного твору (цілісного утворення) з функціонального погляду. [...] Розглядаючи текст з урахуванням здобутків семіотики, прихильники С. прагнули наблизити літературознавство до точних наук, уникнути невизначеності та суб'єктивізму, характерних для психологічної та культурно-історичної шкіл, усвідомлювали невідповідність ідеологізованих методів дослідження художньому об'єкту, тому спрямовували свої пізнавальні зусилля на його структурно-семантичну єдність. Вони використовували запозичений

з теорії Ф. де Соссюра синхронний метод аналізу з метою системного осягнення структури тексту в ієрархічній цілісності його складників, зміна одного з яких позначається на інших та на всій системі. З позиції С. вважалось безпідставним вбачати в художньому творі його змістово-формальну цінність, оскільки переважали універсальні, а отже, типові уявлення про текст як усталене явище, не пов'язане з минулим, творчою лабораторією, незалежне від автора. *Зміст формується під час читання, повністю залежить від реципієнта* (письмівка моя. – Ю.Г.). Тому Ж. Женетт наполягав на потребі створити деперсоналізовану історію письменства, в якій реалізується літературний дискурс. Структуралісти застосовували такі поняття, як «знак», «означник» та «означуване», «код», «колективна специфіка мови», на які також вплинула теорія Ф. де Соссюра. Оперуючи ними, Ц. Тодоров, Юлія Крістева та ін. прагнули виявити внутрішню структуру породження сенсу, сюжетної організації будь-якої оповіді поза часом її виникнення, створити «споконвічну» типологію жанрів»². Як бачимо, поборюючи суб'єктивні інтонації інших літературознавчих дослідницьких методів, структуралізм увінчав свої теретико-розміслові студії феноменів художньої літератури ще більш категоричним суб'єктивізмом, аніж попередники, наполягаючи на думці, що зміст художнього тексту цілковито залежить від реципієнта і що справжньою літературною історією може бути лише дискурсивно-деперсоналізована її репрезентація.

До речі, у домашньому архіві збереглися занотовані рукою Івана Остапика заготовки запитань (5 із 6) до одного із засновників Загребської школи структуралізму, які, найвірогідніше, хотів поставити (чи й поставив)

² Див. про це більш докладно: Літературознавча енциклопедія: у двох томах. Т. 2 / Автор-укладач Ю.І.Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. С. 439-441. Також можна заглянути і в інші довідкові видання (як теоретико-методологічний збірник польських літературознавців в упорядкуванні та під редакцією Данути Уліцької «Література. Теорія. Методологія» (Київ: ВД «Кієво-Могилянська академія», 2006)), а також ознайомитися, зокрема, з баченням структуралізму й семіотики (які, як зазначено, «виросли» на російському формалізмі та лінгвістичному вченні Ф. де Соссюра, таких відомих теоретиків-літературознавців, як Петро Палієвський (статті «О структуралізме в літературоведенні» та «Мера научности» у книзі «Література и теория» (Москва, 1979)) та Юрій Барабаш (розділ «О повторяющемся и неповторимом» у книзі «Вопросы эстетики и поэтики» (Москва: Современник, 1983)).

доповідачеві (можливо, вже згадуваному вище Александарові Флакери чи комусь іншому) на науковому семінарі, під час конференції чи, може, просто хотів узяти інтерв'ю (назву «Загребська школа» львівський науковець перманентно пише в лапках, а питання викладені російською мовою: мабуть, хорватський учений добре знав російську мову, а львів'янин ще не цілком був упевнений у своїй хорватській): «2. Ви один із засновників «Загребської школи». Чому виник цей напрямок у літературознавстві? У чому своєрідність методології й методики «Загребської школи»?»; «3. Виходячи, так би мовити, із принципів «Загребської школи», що для Вас феномен національної літератури? Які явища, на Вашу думку, найбільш характерні для української літератури? У чому її національна своєрідність? І які явища найбільш характерні?»; «4. Якщо продовжити розмову, то під кутом «література – літературознавство». Які проблеми у вивченні української літератури вимагають більш ретельної уваги літературознавців? І чому?»; «5. У такому зв'язку постає питання, які часто актуалізують у закордонних виданнях – про «вразливі», «вузькі» місця сучасного радянського літературознавства. Як Ви вважаєте, чи вони є? Ваше бачення причин виникнення та їх подолання...»; «6. Останнє: перспективи літературознавства, виходячи, природно, із сучасного його стану... Які комплекси проблем потрібно вирішувати насамперед?» Як бачимо, запитання мають системний характер і свідчать про фундаментальну теоретико-літературознавчу підготовленість львівського науковця.

Ще один характерний штрих про І. Остапика як педагога й науковця: після хорватського відрядження він приніс на кафедру фольклористики власний комп'ютер (!) та заохочував студентів і колег учитися за ним працювати. Для тогочасного пострадянського простору (початок 1990-х років) це було вельми щедрим людським жестом і неабиякою розкішно для української науки.

А тепер по суті – про відрядження до Загребського університету, педагогічні рішення і наукові пошуки І. Остапика.

Як засвідчують «Командировочное свидетельство», яке було видано «Остапику И. Д., доц. каф. укр. літерат.», та «Приказ» (підписав

проректор А. В. Яртись), відрядження до Югославії (через столицю СРСР Москву) розпочалося після 18 вересня 1988 р. тривалістю на 10 місяців – «с оплатой транспортных расходов и с сохранением 60% заработной платы по месту работы со дня пересечения государственной границы».

У «Листі першому – моїм найріднішим» із Загреба від 6.X.1988 р. І. Остапик спочатку сипле на рідних цілу в'язанку «непорозумінь» (як сам зізнається: «Не так все смачно склалось, як комусь може видатись»), із якими зіткнувся в Югославії, аж до заспокійливої фрази тамтешніх, хорватських, доброзичливців: «Не журіться. Львів не так далеко, якщо доведеться повертатись, швидко будете там...» або ж не менш обнадійливого: «Чекайте...». Надалі у листі конфузно-страшлива згадка про «пліткарський Львів», розповідь про перипетії з постійними переселеннями в численні малоконфортні помешкання і, нарешті, про найбільш сакраментальне: «І як там не є – читаю. Вчу хорватсько-сербську мову. Маю заговорити!», а згодом – «погляд у розклад» на кафедрі Загребського університету: «І моє у ньому імейко – «Ostapik Ivan Dmitrijević. Ukrajinski jezik». Отже, вчитиму з «азів». Ніякої теорії. Маю на увазі «високої».

Характерно, що своє першовраження від Хорватії львів'янин передав, зацитувавши слова Гната Хоткевича про письменникову «першу стрічу з Карпатами»: «Я, як приїхав у гори, розкрив рот і вже не можу його закрити ось уже тридцять років». Отакий і в мене стан. Чимось натякає на Львів (ідеться про Загреб. – Ю.Г.), та приголомшує іншим – чистою, близькою до фантастичності різноманітністю вітрин, з яких виглядають симпатичні, можна сказати, неповторні композиції з речей. Маєш гроші – прошу... Зупинишся біля дверей і чуєш: «Molim» («Прошу»). (Отут би й нам не гріх повчитися). Але Іван де? Остапик».

Ув іншому листі, у якому відсутній початковий аркуш (але, судячи з фінального фрагмента («Чекаю Вашого приїзду. Це вже не так довго чекати...»), мабуть, написаний десь навесні – у квітні-травні 1989 р.), спочатку, вочевидь, ішлося про сімейні й побутові потреби, а потім посипалися численні інтелектуально-літературознавчі довідки та цілий спи-

сок доручень дружині: поради щодо білоруських письменників (Янку Купалу, Якуба Коласа, Ядвігіна Ш., Т. Гуцу) та українсько-білоруські контакти (подає, зокрема, колоритний пасаж із якоїсь монографії чи статті про Янку Купалу: «Зверни увагу на цитату (це також до дружини. – Ю.Г.): «Надзвичайна ритмічність – ось головна всепокорююча прикмета Купали. Його буйні, рвучкі ритми захоплюють, гіпноізують читача, не дають йому задержатися, опам'ятатися, підчиняють його своїй власті»); просить також з'ясувати у львів'ян (М. Мороза або Б. Якимовича) прізвище та ім'я доповідача з Відня на Міжнародному франкознавчому симпозиумі з нагоди 130-річчя; просить і про Лесю Українку – довідку з книги Ольги Косач-Кривинюк «Леся Українка. Хронологія життя і творчості» (є занотоване тлумачення псевдоніму Лесі (мабуть, рукою дружини) – «НСЖ» (Наша жіноча спілка. Наша славна жірондистка), бо, мовляв, *має намір у журналі «Die Zeit» віднайти її невідому статтю* (письмівка моя. – Ю.Г.). А далі – стосовно Хорватії: «б) У бібліотеці на Стефаніка працює бібліографом сусідка Ірини Олександрівни (обом вітання). Прошу сердечно: Вона робила бібліографічний список всього, що виходило друком у «Народній газеті». Не знаю, чи опублікувала, але має картотеку. Попроси дозволу переписати все, що стосується Хорватії» (тут підкреслення І. Остапика. – Ю.Г.). Просить також передати сувенірну тарілку з І. Франком (яка, мовляв, «не становить цінності з погляду мистецтва...») для студентської вистави за драмою «Будка ч. 27». А викінчує лист жартом: «Купи якусь замашну палку і насварися у бік Загреба, що завдав стільки клопотів!..»

Відзначимо, що, навчаючи української мови загребських студентів, український науковець поступово й сам усе глибше зацікавлюється хорватистикою – головню в цікавому для нього ракурсі українсько-хорватських літературних і культурних зв'язків. У ще одному, весняному, листі, в якому, зокрема, також згадується про недалекий, літній, приїзд дружини Ольги з дочками до Загреба (у правому кутку зазначені місце й дата – «Zagreb, 1/IV.89»), теж є численні пасажи про Хорватію. Зачин – імпресіоністично-настрійний, лірико-пейзажний: «Zdravo ženo! Мимоволі глянув на дату,

усміхнувся, бо можна подумати, що навмисно (має на увазі День сміху або, як радше кажуть у народі, День дурня. – Ю.Г.). Але пишу справді сьогодні. І рано. Місто дримає. Хіба проскочить якась автомашина, своїм клятим стогоном-завиванням розшматує гармонію веселого пташиного гомону.

Весна! І мила, і нудна. Із зими – та в літо. Вчора було о сьомій ранку 17°. І цілісний день небо вимите, і сонце пражило...»

У численних листах до рідних і колег І. Остапик все частіше вкраплював окремі фрази хорватською мовою, часто, як і в цьому листі, після переліку покупок для дітей, вітання дочці Ярині з Днем народження тощо, намагається вилагіднити переживання дружини й дітей, переключаючи увагу на свій режим дня та наміри: «Я живий. І працюю. Зранку хорватська, а потім все, як і було, підготовка (чи й проведення) своїх занять. І тижня, місяця не стає. Побоююсь, чи встигну зібрати для себе «теорію». Хоч би основу. Щоб не було жаль!» (із листа від «1/IV.89»).

Які ж основні наукові й педагогічні «сюжети» Івана Остапика під час перебування в Загребському університеті?

Перше (і, звичайно, головне) – викладання української мови студентам на відділі славистики філософського факультету Загребського університету (а одночасно – на прохання господаря арендованого житла Юре Кнізевича – і його чотирьом дітям).

Як згадує дружина Ольга Остапик у спогаді, відразу, у першому чи другому листі Іван Дмитрович просив нагально віднайти для полегшення його викладацької практики у Загребі платівки, «Читанки» з української літератури для російськомовних шкіл в Україні тощо. Про це, зрештою, читаємо у фрагменті одного листа І. Остапика додому (либонь, написаний іще наприкінці 1988 р., бо з контексту виловлюємо таку фразу: «Приїду у січні, подивлюся, що треба, і привезу сам»): «11) Купи платівок з українськими народними піснями або з нашою естрадою. До 10 шт. 12), каса букв (1), буквар (1). 13) 10 однакових читанок (підкреслення І. Остапика. – Ю. Г.). Дуже прошу порадься з Ольгою Іванівною. Студенти не мають з чого читати. Мені потрібно, щоб наголови виднілися над словами. Щоб читанка була

доступна, цікава. І не трудна. Вони (як і малята) вперше слухають українську мову. Можливо, книги типу «Струмок»... (Символічно, що цю нелегку (!) передачу мав привезти до Загреба гість Львівського університету хорватський викладач Міленко Попович).

Чому саме «Читанки»? У «Читанках з української літератури» для російськомовних шкіл в Україні всі малозрозумілі слова були ретельно потлумачені, а також поскрізь над словами у пропонованих текстах для лектури були розставлені наголоси. Це суттєво полегшувало працю з хорватськими студентами, які в недалекому майбутньому могли стати фаховими українцями, а не русистами (як відомо, у Хорватії, Сербії, Чорногорії й інших державах, які в 90-х постануть після розпаду Югославії, як і в європейських університетах та на інших континентах на славістичних відділеннях переважно викладали русистику, позаяк україністики як вагомого сегмента слов'янознавства світ «недобачав»).

Отже, І. Остапик як педагог відразу ж зорієнтувався (може, і не без допомоги колег-русистів, які його досить зичливо зустріли), винайшовши цікаву навчальну методичку у викладанні української (рідної) мови для іноземців, врахувавши психологію сприйняття студентів-неофітів україністики. (До речі, у Львівському університеті останні десять чи вже й більше років інтенсивно розвивається науково-педагогічна галузь – викладання української мови як іноземної. Звісно, методична «інновація» І. Остапика в Загребі може стати важливою методичною підказкою, своєрідним дороговказом для сучасних україністів, які навчають іноземців української мови й культури).

У своїй викладацькій практиці в Загребі, як нам удалося з'ясувати, І. Остапик користувався також навчальними посібниками: V. Drozdovski. "Ukrajinski jezik usporedbi z hrvatskim ili srpskim jezikom (Teze referata)" (Zagreb, 1981) – В. Дроздовський. «Українська мова в порівнянні з хорватською або сербською (Навчальний посібник)» (Загреб, 1981), та "Audiovizuelni tečaj ukrajinskog jezika. I dio" – «Зорово-слуховий курс української мови» А. Менац і А. Коваль, в яких зазначено: "Štampano kao rukopis" («Роздруковано як рукопис»). Ці два посібники стали в нагоді для

І. Остапика під час викладання в Загребському університеті. У першому поданий російськомовний конспективний виклад граматики української мови у порівнянні з особливостями хорватської та сербської мов, а в «Зорово-слуховому курсі...», покросного на уроки, матеріал структуровано в чотирьох рубриках: «Діалог», «Грамматичні механізми», «Грамматика у картинках», «Грамматика». Більшість слів у посібниках також наголошені, що, звісно, полегшувало навчити правильній вимові не лише окремих українських звуків, а й слів і цілих фраз.

Зберігся в домашньому архіві І. Остапика і 10-сторінковий машинописний роздрук матеріалів з українського фольклору та літератури, де є коротка біографія Т. Шевченка, фрагмент із «Причинної» та «Заповіт» у перекладі Антіци Менац, а також методична розробка на тему «Українська народна сатира і гумор (в зв'язку з ім'ям Т. Г. Шевченка)» з цілою антологією добіркою авторських і народних пісень («Київський вальс», «Білі каштани», «Черемшина», «Червона рута», «Посилала мене мати», «Сиджу я край віконечка», «Летять ніби чайки», «Очі синії, сині», «Чом ти не прийшов», «Несе Галя воду», «Ой у вишневому садочку» та багато ін.), гуморесок («Чорноморські усмішки, зібрані студентами філологічного факультету Одеського університету» в упорядкуванні доцента П. Т. Маркушевського), анекдотів, бувальщин, прислів'їв. Це були методичні напрацювання попередників, інших гостьових викладачів із України.

Маючи «Читанки» та численні рукописні навчальні посібники, І. Остапик досить успішно навчав студентів Загребського університету української мови. Зрештою, те, що він зумів прищепити любов до української мови й культури, засвідчують численні листи загребських студентів, які він отримав у наступні роки після повернення в Україну (окремі з них збереглися в домашньому архіві).

Друге. Вивчення й удосконалення знання хорватської мови і співпраця з консульством СРСР в Загребі... Збереглася довідка про оплату праці І. Остапика в Загребському університеті – для Консуляту СРСР в Загребі від 11.01.1989 р.: "P o t v r d a. Potvrđuje se da je OOUR Humanističke i društvene znanosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, na ime nadoknade za stanarinu Ivanu

Dimitrijeviću Ostapiku isplatio 400.000 dinara za XII. Mjesec 1988. (ukupno). Potvrda se izdaje radi dodjele dodatnih sredstava od Konzulata SSSR u Zagrebu. Predsjednik Poslovnog kolegija doc. dr. Damir Horga”.

Третє. Українсько-литовські літературні й культурні зв'язки, а також теоретичне осмислення проблеми взаємодії літератур, рівнів (стадій) культурних і літературних міжетнічних контактів.

У домашньому архіві науковця збереглася ксерокопія формуляру книги про українсько-литовський симбіоз: Шлемкевич Михайло. Розвиток русько-литовського симбіозу до вигнання князівської родини Кор'ятовичів з Поділля 1393 року» ([...] Без ціни... Не для продажу) [(Szlemkiewicz, Michael. Die Entwicklung der ruthenisch-litauischen Symbiose bis zur Vertreibung der Fürstefamilie Korjatowitsch aus Podolien 1393. Wien, 1947. II, 107 [Maschienschr.] Ohne Preis... Nicht im Buchhandel)]. Як відомо, Іван Остапик мав серйозні дослідницькі задуми щодо вивчення культурного, зокрема, й літературного, діалогу литовського й українського народів, які частково зреалізував згодом у кількох статтях (збереглося й чимало чорнових нотаток на цю тему, численні інтерв'ю з литовськими письменниками тощо).

Четверте. Позаяк Іван Остапик у 1983 р. захистив кандидатську дисертацію на тему українсько-білоруських літературних зв'язків («Ідейно-творчі взаємозв'язки А. Малишка і А. Куляшова (єдність методу і жанрово-стильове розмаїття поезії)» (Одеса, 1983), то частково можна зрозуміти в контексті пріоритетних для нього наукових зацікавлень і наполегливий пошук брошури Максима Богдановича «Білоруське відродження».

П'яте. Пошук загублених листів Лесі Українки до приятельки дитинства Мані Биковської (Беляєвої).

Так, ще до від'їзду з України до Загреба на адресу І. Остапика надійшов лист від дослідниці творчості Лесі Українки з Луцька Тамари Скрипки, датований 5.09.1988 р., (найвірогідніше, лист був переданий через когось із львів'ян, бо двічі на чистих фрагментах складеного листка зазначено адресата – «Остапику Івану Дмитровичу»). Науковиця з Волині просила пошукати, якщо буде змога, будь-яких

відомостей про близьку приятельку Лесі Українки Маню Биковську, про яку надала в листі коротку довідку: «Марія Михайлівна Биковська, в одруженні Беляєва. Десь в 20-х роках (але це не точно, думаю, що в році 19-20) виїхала до Югославії, померла на початку 30-х. Ходить легенда, що, живучи у великій бідності і матеріальній скруті, десь на самому початку 30-х рр. пропонувала якійсь науковій установі у Югославії придбати листи до неї Лесі Українки, нібито 11 чи 12, вже не пригадую. Як і в кожній легенді, мусить у тому бути частка правди. Як Тобі відомо, вона була дуже близькою подругою Лесі ще з дитячих літ, власне, ще з Луцька (1879–1880 рр.). І впродовж життя відносили їхні були дуже приязні. Про її батька, вчителювання її у школах Волині я деякі відомості, хоч скупі, та все ж знайшла. А от після 1907 року все обривається. Ще знайшла у листі Дори, що Маня з чоловіком довго не жила, розійшлася. Отже, можливо, в Югославії придбала нове прізвище. Останній її лист до Олени Пчілки датований 1.05.1929 р., підписаний «Биковська». А адресу подала у листі таку:

Post-restante

М. М. Бенкован-Надин

С–Х–С

Далмація

Можливо, я десь якусь букву і не так написала, бо мови ж не знаю. Якби Ти зміг хоч якийсь новий штрих про неї знайти, то вже було б добре. Постарайся, в Тебе є великий дар до подібних пошуків. Для твоїх наукових інтересів теж шкоди не принесе. Симпозіум у 1991 році таки буде, то матимеш нову тему і нові матеріали. Якщо ж сам не схочеш цим займатися, то, може, зацікавиш когось з їхніх українців».

Як відомо, І. Остапик щиро відреагував на прохання. По-перше, збереглися численні листи-запити щодо Мані Биковської (Беляєвої) та кореспонденції Лесі Українки на адресу Червоного Хреста в Загребі, до Загребського архіву, до священника, інших організацій та осіб. По-друге, збереглися в домашньому архіві І. Остапика рекомендаційні листи-прохання деканату Загребського університету щодо сприяння українському науковцеві в пошуку «слідів» перебування М. Биковської на хорватській землі. І по-третє, львів'янин сам безпосередньо відвідав згадуване місце пере-

бування М. Биковської в Хорватії (село Надін, поблизу містечка Бенковец), шукав очевидців (свідків) і могилу (побутувало припущення, що М. Биковська, найімовірніше, померла на початку 1930-х рр. саме в Хорватії, де, либонь, і похована).

У домашньому архіві зберігся машинописний російськомовний лист І. Остапика від 24.06.1989 р., в якому він, «за порадою працівника Генконсульства СРСР Андрія Володимировича Єрмоленка» звертається до «Отця Василя» – допомогти в пошуку листів Лесі Українки до Марії Михайлівни Биковської (1871 – ?), по чоловікові Беляєвої, яка, як подекують, у 1929 р. пропонувала Академії наук України придбати листи Лесі Українки до неї, «але вони так і не були передані» і що на конверті була зазначена адреса згаданого вище села Надін. Учений поінформував священника, що був у селі Надін і, поспілкувавшись із жителями, з'ясував, що в селі дійсно тривалий час із чоловіком працювала вчителька з Росії, яка зовні (словесний портрет) цілком збігається із жінкою на фото початку століття, але яка виїхала з села в невідомому напрямку десь на початку 1930-х років. Позаяк архів села Надін згорів під час Другої світової війни і з інших джерел у місті Бенковец не можна нічого довідатися, тому львівський науковець просив допомогти віднайти бодай якісь докази, сліди в архівах церкви для підтвердження дійсного перебування Марії Биковської, яка могла фігурувати й під іншими прізвищами – «Мілка Малахов, Мілка Малаков, Мілка Влахов», щоби принаймні з'ясувати, коли вона померла і де похована.

Із перших листів І. Остапика звертається й до своєї дружини Ольги, прохаючи її допомогти в пошуках інформації про подругу Лесі Українки, як, зокрема, в листі від 1/IV.1989: «Стосовно Марії Биковської: мені потрібно все, що тільки є знано. Хочу помістити про неї в газету... Тож потрібно, розумієш, все! І фото, а не клаптик, який передав Мороз (має на увазі Мирослава Мороза. – Ю.Г.). Написане нічого мені не говорить. Бо потрібні деталі: 1) де народилася, 2) як жила, 3) ким працювала, 4) як виглядала, 5) що любила, 6) що писала до неї Леся Українка, 7) що писала поетеса про неї, 8) фото». Із дещо агресивно-нав'язливої тональності листа можна відчутти, наскільки серйозно

науковець перейнявся ідеєю пошуку втраченого епістолярію авторки «Лісової пісні».

Разом із пошуками загубленої кореспонденції Лесі Українки до М. Биковської, І. Остапик також надіслав німецькомовний лист-запит від 26.12.1988 р. до Центральної цюрихської бібліотеки (Швайцарія) щодо брошури Максима Богдановича «Білоруське відродження»:

«Дуже шановані пані і панове, тут я перебуваю як доцент української літератури Львівського університету. Зараз я викладаю (до серпня 1989 р.) українську мову у Загребському університеті.

На жаль, я маю змогу звернутися до Вас лише листовно (письмово), допоки маю візу для перебування в Югославії.

Уже впродовж кількох років я шукаю (для моєї наукової праці) книгу Максима Богдановича «Білоруське національне відродження» (Відень, 1916) (такий варіант назви брошури подає І. Остапик. – Ю.Г.). Цієї книги нема в жодній бібліотеці Радянського Союзу і ніхто не знає її проблематики. Випадково я довідався, що ця книга є в Вашій бібліотеці, то був би дуже вдячний, якщо б Ви могли її мені випозичити...

Усі витрати я, зрозуміло, відшкодную.

Крім того, якщо можливо, надішліть бібліографію наступних проблем (тем):

1. Українсько-литовські літературні і культурні зв'язки.

2. Проблема окреслення (детермінації) і стадії літературних і культурних зв'язків.

З дружніми вітаннями

Доцент Лемберзького (Львівського. – Ю.Г.) університету (Іван Остапик)».

У відповідь на запити І. Остапика надходили листи з численними відмовами або з проханнями (як у листі від Крісти Бадер (Mag. Christa Bader) з Австрійської національної бібліотеки з Відня від 14. 02. 1989) очікувати, допоки через міждержавний абонемент надійдуть до Загребської університетської бібліотеки запитовані книги.

Але ще раніше із Цюрихської бібліотеки на адресу І. Остапика надійшов лист від 19.1.1989 р. за підписом Моніки Банковської: «Вельмишановний пане професоре Остапик, прошу вибачення, що лише сьогодні відповідаю на Ваш лист від 26.12.1988 – він лише, на жаль, позавчора надійшов від нашої колеги

до нашого відділу до «дальшого з'ясування». [...] На жаль, зазначену у Вас назву праці Богдановича у нашій бібліотеці я не знайшла...». Бібліотекарка запропонувала І. Остапикові скерувати аналогічний запит щодо Богдановичевої праці або до Австрійської національної бібліотеки у Відні, або до Білоруської бібліотеки і Музею імені Франциска Скорини в Лондоні, де, мовляв, у бібліографічних описах згадують оту брошуру. Інформацію ж щодо українсько-литовських культурних і літературних зв'язків, додає кореспондентка, можна отримати хіба що в університетській бібліотеці в Торонто, але бажано було б конкретизувати, який саме період його цікавить. Щодо останнього прохання, то М. Банковська принагідно зізналася, що вона якраз працює над загальношвейцарським науковим проектом зі славістами та істориками про складні питання швейцарсько-слов'янських культурних, літературних та інших взаємозв'язків сучасності. Однак проект перебуває на стадії випрацювання теоретичної бази та пошуку фактичного матеріалу. Такий напрямок інтердисциплінарних досліджень, як середньо- та східноєвропейські культурні контакти, – додає авторка листа, – дуже популярний, зокрема, у Федеративній Республіці Німеччини, тож, аби український учений зорієнтувався у накресленій проблематиці, вона люб'язно надіслала йому інформаційний проспект. Насамкінець кореспондентка побажала успішної праці і висловила сподівання, що невдовзі матиме змогу довідатися про його наукові успіхи.

Характерно, що пані М. Банковська останні два речення листа написала українською мовою, пообіцявши за першої ж нагоди інформувати науковця про новинки і бажає йому щастя у науковій праці та «всіх гараздів». Такий фінальний акорд листа засвідчив, що авторка, мабуть, була славістом і трохи володіла українською мовою.

А про те, що є славісткою з фаху, М. Банковська зізналася в наступному листі до Івана Остапика від 28.04.1989 р., який розпочала україномовною фразою і негайно перепросила: «Шановний Пане Професоре, вибачте, будь ласка, що звертаюсь в дальшому німецькою мовою: українською читаю, а писати, на жаль, так і не навчилася». Із цього листа довідуємося,

що Іван Дмитрович надіслав їй дружнього подячного листа від 9.03.1989 р., який, мовляв, її «подвійно потішив, позаяк він був написаний українською мовою». Кореспондентка повідомляє, що вона як *професійний бібліотекар-славіст* (!) за 6 років праці багато перечитала матеріалів російською, польською та українською мовами, зокрема, й творів еміграційних письменників і культурних діячів, які покинули рідну, українську, землю після Першої світової війни. На її думку, у цюрихських архівах і бібліотеках, можливо, й можна буде віднайти матеріали *про литовсько-українські культурні контакти*, і, мовляв, вона б залюбки зайнялася такими пошуками (бо це їй цікаво), проте неймовірно перевантажена на роботі, а тому запропонувала звернутися для зорієнтування в специфіці дослідницької методики міжкультурних зв'язків, зокрема про українсько-литовські контакти, до українця Романа Ярославича. Швейцарська славістка повідомила і про те, що її пошуки статті М. Драгоманова «Літературное движение в Литве» в Цюриху також не увінчалися успіхом, бо, наголошує вона, такі українознавчі матеріали краще пошукати деінде в Європі чи Америці, а не в «швейцарської бібліотекарки». Одночасно, вона була би вельми вдячна, якщо би львівський науковець після повернення додому подбав про комплект україніки для швейцарської бібліотеки.

До речі, прохання щодо україністики для Цюрихської бібліотеки згодом було виконане, про що дізнаємося з іншого листа М. Банковської до І. Остапика (імовірно, від серпня-вересня 1990 р.), в якому вона висловлює щирю вдячність за «несподіваний подарунок» («ein unerwartetes Geschenk»): «Bei meiner Rückkehr in die Zentralbibliothek fand ich auch Ihre Bücher vor, an denen ich sehr grosse Freude habe» («Повертаючи книги до Центральної бібліотеки, віднайшла також Ваші книги, від чого була дуже втішена»). Далі авторка листа інформує, що її зацікавив один фрагмент із Остапикового листа про Сулиму–Славича–Заблоцького і розшукувала матеріали про нього, окрім Центральної бібліотеки в Цюриху та в Західношвейцарській бібліотеці в Лозанні, а також і в каталогах знаних у всьому світі книгозбірень, скажімо, в американській Бібліотеці Конгресу, Британській бібліотеці, Національній

бібліотеці в Парижі, Австрійській національній бібліотеці тощо. Вона цікавилася, чи згаданий автор, який свої твори публікував здебільшого у газетах і журналах, мав безпосередні контакти з Драгомановим і Лимановським. Проте виявила інформацію про іншого збирача білоруського фольклору Владислава Веріго (1868–1916), який якийсь час навчався у Берні. Вона висловлює сподівання, що свої наукові знахідки реалізує у дослідницькі дописи, які з кожним роком намагатиметься поглиблювати, насамперед, у рамках проєкту «Центри швейцарсько-слов'янсько-східноєвропейських епістолярних зв'язків». Зокрема, її цікавить насамперед тема політичних емігрантів у Швейцарії. Так, у зв'язку з М. Драгомановим є значні матеріали С. Подолинського, Н. Зібера, В. Нагірного, М. Павлика, Панаса Мирного тощо. Особисто її зацікавили українські студенти і студентки 1860-1880-х років, про яких вона має численні дані. Просить львівського науковця пошукати дані про них в історичних архівах у Львові тощо.

На прохання І. Остапика про Леся Українку як кореспондентку журналу «Die Zeit» М. Банковська надіслала йому ксерокопії трьох матеріалів: статті «Драгоманівська шевченкіяна» Ярослава Рудницького, «Леся Українка у зв'язках з німецькою культурою» Ярослави Погребенник (зі збірника «Леся Українка. Публікації. Статті. Дослідження» (Київ: Наукова думка, 1984) та фрагмент книги Ольги Косач-Кривинюк «Леся Українка. Хронологія життя і творчості» (Нью-Йорк, 1970). Окрім того, вона додає, що, як відомо, у 1902 р. Леся Українка перебувала на лікуванні у Швейцарії, зокрема, шукала лікарів у Берні та Цюриху. Повідомляє також, що написала доповідь про подорожі Швайцарією російських письменниць і мемуаристок ХІХ ст., зокрема про перебування там Марка Вовчка. Звіряється адресатові, що дуже цікаво і почесно для неї пізнавати в такий спосіб українські сліди у Швейцарії, як, скажімо, нещодавно віднайшла твори й листи Н. Кобринської. Згадавши наукові пошуки своїх колег, М. Банковська згадує про письменника Йозефа Рота, який народився 2 вересня 1894 р. у Бродях і про якого колеги хотіли б віднайти відомості на рідних теренах. Вона перепрошує І. Остапика, щоби не тримав на неї зла, що дає йому стільки завдань, але чи не міг би

він перевірити архівні документи стосовно Й. Рота. Водночас пише й про те, що вона нараєла своїм колегам дати запит про цього письменника в архіви Львова, а не в провінційне містечко Броди, позаяк між світовими війнами там, либонь, усе погубилося. Завершує лист щирими перепросинами за його монументальність – три сторінки дуже тісного машинописного друку. До листа кореспондентка вклала й інформацію (програмку і лист-запрошення) про симпозіум «Леся Українка і західноєвропейські літератури, який організували представники української діаспори 8 серпня 1991 р. в Мюнхені (головний ініціатор – науковець зі США, д-р Юрій Бойко-Блохин, професор Інституту славістики Мюнхенського університету імені Людвіга-Максимільяна та Мюнхенського вільного університету). Учасниками цього наукового форуму з нагоди 120-річчя від дня народження Лесі Українки були зокрема: В. Штайнманн, Г. Глассл, Й. Вертгаймер, Р. Бауер із Мюнхенського університету, Г. Роте з Кельнського університету, Шольц із Мюнстерського університету, Е. Ведель із Регенсбурзького університету, А. Поль із Брауншвайга, науковці і письменники української діаспори – Петро Одарченко (Вашингтон, США), Ярослав Рудницький (Канада), Ігор Качуровський (Філадельфія), Юрій Бойко-Блохин, Олександра Сулима (США), а також Міхал Купльовський із Краківського та Флоріан Неуважний із Варшавського університетів.

Словом, на першопогляд, пошук у швейцарських бібліотеках та інших організаціях дав незначний ужинок для дослідника українсько-литовських і українсько-білоруських культурних контактів, проте обдарував його новими знайомими і друзями. Прикметно, що наступного року (2.4.1990) на адресу І. Остапика бібліотекарка-славістка М. Банковська надіслала вітальну листівку з українськими писанками з нагоди Великодня: «Поважааний Пане Остапик, із світлим праздником Пасхи я пересилаю Вам найсердечніші побажання і поздоровлення...», а 23.12.1991 – листівку з новорічними і різдвяними вітаннями (в якому подає своєрідний мікрозвіт про свою наукову активність, зокрема, про візит до Мінська у зв'язку з річницею Максима Богдановича та про інші наукові й туристичні мандрівки). У домаш-

ньому архіві І. Остапика збереглися ще кілька листів М. Банковської. Таке тривале епістолярне спілкування М. Банковської з І. Остапиком свідчить про вміння львівського вченого налагоджувати наукову співпрацю з представниками інших народів і культурних традицій.

Після делікатних відповідей-відмов із Цюриха, І. Остапик як спеціаліст із міжкультурної контактології не призупинив своїх пошуків праці М. Богдановича. Так, львівський науковець написав листа до Австрійської національної бібліотеки у Відні, позаяк у зичливій відповіді вченому з бібліотеки повідомляли, що переадресували запит до бібліотеки Віденського університету, звідки йому через міждержавний абонемент надішлють екземпляр праці М. Богдановича до бібліотеки Загребського університету. І, мабуть, І. Остапик мав усе ж нагоду ознайомитися зі змістом брошури високоталановитого білоруса. Однак відзначу, що слідів цитування «Білоруського відродження», навіть за суверенної Української держави, у текстах І. Остапика я не виявив. Водночас мене заінтригувало, чому так пильно зацікавився брошурою М. Богдановича доцент порадянізованого Львівського університету, який нещодавно, 1983 р., успішно захистив кандидатську дисертацію про українсько-білоруські контакти через призму поетичних світів А. Малишка та А. Куляшова.

Звичайно, я не стверджуватиму категорично, чи й, справді, нарис М. Богдановича «Білоруське відродження» не можна було знайти в жодній бібліотеці Радянського Союзу, але ж цілком безсумнівним є те, що ця праця рясніє, сказати би, непопулярними, крамольними міркуваннями стосовно Росії, росіян, співвідношення білоруської і російської культур, про національну неповторність білоруської літератури та її незалежне, відрубне становлення від «старшобратньої» культури тощо. Словом, мікротрактат М. Богдановича спростовував панівний у радянському науковому просторі міф про благотворний вплив російської на поближчі східнослов'янські – «братні» – культури й літератури. Зацитуємо для ілюстрації лише кілька пасажів праці, яка зараз цілком удоступнена, зокрема й у перекладі на українську мову.

Так, пишучи у преамбулі про процес виокремлення національних літератур і культур після середньовічного домінування латини

і «єдиної для всіх країн» латиномовної культури в європейському просторі, білоруський поет докладно прописує етапи «виступу» «на історичну сцену» «великих» (французької, англійської, німецької, іспанської) і «більш дрібних» національних культур: португальської, голландської, румунської, чеської, новогрецької, сербської, болгарської, фламандської, кельтської, фінської, естонської, литовської, латиської, грузинської, вірменської, татарської..., й аж до чуваської, черемиської, ескімоської та ін. Саме в отому «грандіозному зрушенні» важливим був, на думку М. Богдановича, «процес розмежування споріднених культур», скажімо, трьох скандинавських. «Від чеської культури, – резюмує білорус, – відбруньковується словацька, від польської – кашубська, від давньоруської відгалужується українська і, нарешті, білоруська. Таким чином, *перед нами білоруська література постає не як монстр, не як раритет, не як унікал, а як глибоко життєве явище, що знаходиться в руслі загальноєвропейського прогресу...*» (тут і далі письмівка моя. – Ю.Г.) [Богданович, 2005 : 205].

А далі читаємо: «Нашвидку вибираючи й підсумовуючи факти, які через свою загальну визначність не підлягають сумніву, *ми переконуємося, що білоруська культура аж ніяк не є простим варіантом культури великоруської*. Навпаки. В їх особі перед нами постають два самостійні культурні комплекси, що від самого початку росли й розвивалися незалежно один від другого. Відрізняючися поміж собою і на побутовій першооснові, і через впливи, скеровані зовні, і на підставі подій подальшого історичного життя, вони, натурально, дійшли до далеко не тотожних кінцевих результатів.

Справа в тому, що *вже наприкінці XIII ст.* (за авторитетним свідченням проф. Карського) *білоруська народність виступає сформованою в своїх основних рисах, випереджуючи в цьому відношенні народність великоруську, яка, таким чином, не могла впливати на виникнення білоруської...*» [Богданович, 2005 : 205].

«Що стосується великоруського народу, – продовжує М. Богданович, – *то розвиток його загальновідомий. Асимілювавши чимало фінських племен, засвоївши їхній придатний до навколишніх умов побутовий уклад і, відповідно, відхилившись від кровного слов'янства*

як антропологічно, так і культурно, він, на довершення до всього, пережив ще й епоху татарщини і опинився майже абсолютно відрізненим від Західної Європи. Доля Білорусі склалася інакше. Увійшовши повністю до складу Великого князівства Литовського, вона суттєво переважила своєю культурою на шляхах історії Литви і, здобувши пріоритет над нею, продовжувала розвиватися на своїх давніх слов'янських коренях. «Писар земски (тобто державний канцлер) має по-руську (значить по-білоруськи) літерами і словы рускими всі выписы, листы й позвы писати, а не иншим езыкомъ и словы», – зазначала знаменита фраза тогочасного закону (статут 1588), а це означало, що державне життя Великого князівства Литовського повинно було виявлятися в білоруських національних формах³. Білоруською мовою відбувався суд, по-білоруськи писалися акти й грамоти, заходили в стосунки з іноземними державами, нарешті, білоруська мова увійшла в щоденний ужиток князя та придворних...» [Богданович, 2005 : 205].

І нижче, осмислюючи виникнення й діяльність шкіл і вищих освітніх закладів, а також розвиток книгодрукування на білоруських землях, М. Богданович робить неспростовний (і, вочевидь, навіть дещо зловтішний!) висновок: «Усе це, разом узятє, висувало Білорусь на одне з чільних місць серед культурного слов'янства, яке значно випереджувало Московщину – тогочасну слов'янську закуткову глушину, що жила, як стороння чужоїдна рослина, духовними соками Білої Русі» [Богданович, 2005 : 205].

Зацитовані думки білоруського поета недвозначно артикулювали загумінкованість, нерозвиненість, вторинність і безперечне культурне відставання Московщини аж до XVIII – першої половини XIX ст. Отож-бо навіть оті кілька досить-таки промовистих пасажів із брошури М. Богдановича можуть бути яскра-

вим підтвердженням громадянської мужності доцента Львівського університету І. Остапика, навіть якщо врахувати, що його запит стосовно есе М. Богдановича датовано кінцем 1988 р., часом Горбачовської перебудови й суттєвої лібералізації у науково-культурному просторі Радянського Союзу.

Був ще один яскравий епізод перебування в Загребі – запрошення на відпочинок родини Остапиків до Хорватії. Як свідчить запрошення («Pozivnica») від 10 травня 1989 р., Юре Кнезовіч (Jure Knezović), в якого винаймав помешкання львівський науковець, запросив його родину, дружину і дочок Ярину та Олену, у гості до Загреба. Дружина викладача-україніста, Ольга Остапик, згадує про дуже зичливе ставлення господаря та його родини до Остапиків (як виявилось, дружина Юре Кнезовіча мала українське коріння, і він напрочуд добре володів українською мовою; чи не тому, як я зазначав вище, Юре попросив львів'янина, аби вчив його дітей української мови).

Як відомо, після педагогічного відрядження у Хорватію контакти І. Остапика з Загребом тривали ще впродовж кількох років. Повернувшись додому, І. Остапик, як обіцяв, зібрав і передав близько ста україномовних книг – підручники з української мови, художня література, критика та літературознавчі дослідження – для кафедри слов'янських мов і літератур філософського факультету Загребського університету, які, як сказано в інформаційному повідомленні про подію, стануть в нагоді для студентів, майбутніх науковців-компаративістів.

Також зберігся в домашньому архіві україномовний лист (але з виразними рисами хорватизованої говірки) від 5.09.1989 р. від Юре Кнезовіча, господаря житла, де мешкав упродовж свого науково-педагогічного відрядження львівський науковець. Він розпочинає листа словами: «Дороги Іванко и Твої», звертається до львів'янина «мій український дібре» і кількаразово підкреслює, що, мовляв, «українці в Загребі» часто згадують його.

Були й численні інші листи від Юре Кнезовіча, які розпочиналися здебільшого словами: «Dragi naš Ivane»: від 20.02.1990 – згадка про два листи від Остапика, надіслані журнали та книги, про те, що було би добре почастиватися дружньо сливовицею та порибалити

³ Звісно, тут М. Богданович викладає думки як переконаний націонал-патріот, обстоюючи право білоруського народу на свою окрему самобутню культурно-духовну традицію. Так роблять і росіяни, приписуючи собі цілі культурні пласти і політичні епохи сусідніх народів, такі категоричні в судженнях буваємо й ми, українці. Цікавою з цього погляду є тезова мікростаття дослідниці українсько-білоруських літературних зв'язків Лариси Бондар «Ф. Скорина в оцінці І. Франка» (див. у книзі: Бондар Л. Під знаком хреста: франкознавчі студії: збірник статей. Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2008. С. 151–152).

(до речі, колеги-викладачі Львівського університету згадують, що І. Остапик був запеклий рибалка, принаймні у тому він намагався переконати колег і друзів, навіть привіз із Хорватії надсучасне риболовецьке начиння японського чи якого виробництва), про сутужну політичну ситуацію в Югославії, різні повсякденні клопоти, про хвороби дітей тощо.

У домашньому архіві зберігся й лист від колеги (зазначена дата: Zagreb, dne 04. Ozujska 1991): розпочатий теж зичливо, по-дружньому: «Dragi naš Ivane...». У листі йдеться про тривожну ситуацію (політичну нестабільність, бандитизм) у Хорватії, про зміни у світовому геополітичному порядку, про різні насторожливі новини щодо Радянського Союзу, про перебування дітей чорнобильців на лікуванні в Хорватії та ін.

У домашньому архіві І. Остапика збереглися й листи (від 14.XI.1989) від хорватських студентів Марії Врандечіч (Marija Vrandečić) і Предрага Відовіча (Predrag Vidović), яких Іван Дмитрович навчав у Загребському університеті. Ці епістоли написані майже всуціль хорватською (хоча студенти й переписують, що не можуть іще «писати ispravno все по-українськи»), але в тональності речень відчутний неприхований пієтет, пошанівок до свого нещодавнього викладача (зокрема, звертання “Dragi Professore” і кінцівки в обох: “Puno pozdrava Vama i Vasoju obitelji Marija Vrandečić”; “Puno Vas pozdravja i unijek vas se rado sjeća Vaš bivši student Predrag Vidović”), а також зичливо-усміхнена безпосередність (коли вони докладно діляться своїми враженнями від перебування у Ленінграді, Москві, Києві, а проїздом і у Львові, який їм «дуже сподобався»). Студентські послання інкрустовані окремими крапинами українських слів і зворотів (либонь, щоби бодай трохи поті-

шити нещодавнього наставника), як, скажімо, у постскрипті Марії: “P.S. Probali smo berezovij sik i na niego potrosili posleduje karbovanec, ali ne vrijedilo!”

Також збереглася вітальна листівка від Івана Остапика на адресу Славка Бурди (Slavko Burda): «Милий незабутній пане Славку, кланяюсь і щиро Вашу госпуду вітаю. Звичайно, з добрими намірами, надіями. Гарздів родині і Вам зиче зі Львова Іван Остапик, його сім'я» (дата на штемпелі: Загреб – Slobodina, 08.01001-15.). Очевидно, листівка не дійшла до адресата й повернулася назад до Львова.

Дійшла до нас із 1980-х і банкнота номіналом у 10 динарів (дата випуску – 4.XI.1981), як своєрідний привіт із тогочасного югославського «соціалістичного раю». А нагадаємо, що до війни в 1990-х роках, порівняно з радянськими обставинами, із постійними недостачами, дефіцитом товарів і покупками ексклюзивів з-під поли, у Югославії життя було, справді, казкою, омріяним раєм.

Отже, відрядження І. Остапика для річного викладання української мови в Загребському університеті було насичене не лише педагогічним повсякденням, пізнавальними митями життя хорватського народу, його мови, фольклору, літератури й культури, а й інтенсивними науковими пошуками стосовно міжнаціональних (українсько-білоруських, українсько-литовських, українсько-хорватських) літературознавчих і культурологічних контактів, брошури М. Богдановича «Білоруське відродження», загубленої кореспонденції Лесі Українки до Мані Биковської тощо. Надзвичайна активність викладача-львів'янина в Загребі є цікавим документальним свідченням гравітаційної могуті й повабу дослідницької творчості, якщо, звісно, нею займається справжній, органічний науковець-ерудит.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданович М. Білоруське Відродження. Стратим-Лебідь. Зібрання творів : поезія, проза, публіцистика, критика, листи. Львів : Світ, 2002. С. 204–219. (Серія «Ad Fontes»).
2. Василькевич Г. Остапик Іван Дмитрович. Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. II : Л – Я. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. С. 232.
3. Васильєва Л. Українсько-хорватський тематичний словник = Ukrajinско-hrvatski tematski rječnik / Людмила Васильєва, Богдан Сокіл, Ольга Ткачук. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 354 с.
4. Васильєва Л.П. Сучасна українсько-хорватська лексикографія. *Мовознавство*. 2011. № 6. С. 46–54.
5. Горблянський Ю. «Унікальна візія» : Іван Остапик. Миттєвості: Опівнічні роздуми. Статті. Есе. Полеміка. Львів : ТЗОВ «Дизайн-студія «Папуга», 2013. С. 55–59.

6. Драй-Хмара М. Проблеми сучасної славістики (З приводу статті Р. Якобсона «Über die heutigen Voraussetzungen der russischen Slavistik») / Михайло Драй-Хмара. Літературно-наукова спадщина. Київ : Наукова думка, 2002. С. 298–301.

7. Дюришин Д. Світова література пером і долотом: вихідні методологічні поняття і принципи. Сучасна літературна компаративістика : стратегії і методи. Антологія / за заг. ред. Д. Наливайка. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 308–342.

8. Ильина Г.Я. Хорватская литература. Краткая литературная энциклопедия : в 9 т. / гл. ред. А.А. Сурков. Москва : Сов. энциклопедия, 1975. Т. 8. Флорбер – Яшпал. С. 311–319.

9. Охріменко П.П. Про типи українсько-білоруських літературних зв'язків. Українське літературознавство : республіканський міжвідомчий науковий збірник. Львів : ВО «Вища школа», 1983. Вип. 41. С. 69–75.

10. Пащенко Є. Александару Флакеру вслід... URL: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/890/41/>.

11. Пащенко Є. Основні етапи розвитку україністики в Хорватії / Євген Пащенко. Проблеми слов'язнознавства. 2013. Вип. 62. С. 192–198. URL: <http://prima.lnu.edu.ua/slavistyka/n62/017.pdf>.

12. Процюк О. Балканські паралелі (Євген Пащенко: В Хорватії існує традиційна доброзичливість до України, в якій бачать країну схожої історичної долі). URL: <http://www.galychna.if.ua/publication/society/balkanski-paraleli/print.html>.

13. Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті: літератури країн Центральної і Південно-Східної Європи на Україні. Матеріали до бібліографії (початок XIX ст. – 1980 р.) : у 5 т. – Т. 4 / ред. колегія: Булаховська Ю.Л., Вальо М.А., Гольденберг Л.І., Москаленко В.А. ; укладачі: Бендзар Б. П. та ін. Київ : Наукова думка, 1991. 502 с.

14. Франко І. До історії чесько-руських взаємин. Зібрання творів : у 50 т. Т. 33. Київ : Наукова думка, 1982. С. 137–141.

15. Франко І. Літературне відродження Полудневої Русі і Ян Коллар / Іван Франко. Зібрання творів : у 50 т. Т. 29. Київ : Наукова думка, 1981. С. 40–50.

16. Хрієнко М. Хорватія. Український контекст (професор Загребського університету Євген Пащенко про...). День. 2013. 28 лютого. № 38. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/horvatiya-ukrayinskiy-kontekst>.

YU. P. HORBLIANS'KYI

*The Ivan Franko Studies Institute
of the L'viv Ivan Franko National University,
L'viv, Ukraine
e-mail: skelia@ua.fm*

THE ZAGREB BUSINESS TRIP OF IVAN OSTAPYK: PEDAGOGIC SOLUTIONS AND SCHOLARLY SEARCH

The paper stresses that the cultural and literary contacts between the Slavonic peoples have, regrettably, been sporadic, for the most part; the knowledge of them being but fragmentary. According to statistics, the cooperation of the Croatian and Ukrainian peoples, hence the Ukrainian-Croatian intercultural and political ties do not claim too great an abundance in terms of bibliography and richness of events, which is, in particular, due to the historical and political circumstances of the formation of the two peoples and cultures. A significant contribution to the development of the political and cultural relations was made by the L'viv-based school of Croatian Studies. The author focuses on an important but half-forgotten episode in the Ukrainian-Croatian relations, viz. the scholarly-pedagogic activities of Ivan Ostapyk, L'viv University Lecturer, in the course of his one-year long business trip to the University of Zagreb in 1988–1989. Special emphasis is laid on his ingenious pedagogic solutions and scholarly activity, viz. the search for Maksim Bagdanovich's brochure "Belarussian Renaissance", Lesia Ukrayinka's letters to Mania Bykov'ka, a Kyiv-resident girl-friend (married Beliaeva), research material on Belarussian-Ukrainian, Lithuanian-Ukrainian intercultural relations etc. The paper has almost exclusively been written on the strength of the accompanying business-trip documentation and epistolary from the private (home) archives of the Lviv pedagogue and scholar, kindly allowed for use by his wife.

Key words: Ivan Ostapyk, Lviv University, University of Zagreb, business trip, cooperation, pedagogical solutions, scholarly search, intercultural relations, Zagreb School of Structuralism, correspondence.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2021

The article was received 06.06.2021